

Загальні положення цивільного права

Нарешті, ще недостатньо врегульованим є питання стосовно членства у територіальній громаді. Не має сумнівів, що використання з цією метою публічно-правових інститутів спочатку прописки, а на сучасному етапі реєстрації є вимушеним заходом. Чи потрібно у даному випадку погодитися з уже існуючим порядком, проводячи певну паралель з інститутом громадянства, чи намагатися закріпити застосування цивільно-правового поняття місця постійного проживання є зовсім не риторичними запитаннями, а тому нагально потребують свого розв'язання.

Останнє судження доволі актуальне і стосовно інших проблемних моментів участі територіальних громад у цивільних правовідносинах, які очевидно потребують свого наукового та практичного вирішення.

Човохатська Я.В.,

аспірант кафедри цивільного права

Національної юридичної академії України

ім. Ярослава Мудрого, м. Харків

ОБ'ЄКТИ МАЙНОВИХ ПРАВОВІДНОСИН ПОДРУЖЖЯ (ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Н ротягом багатьох десятиліть законодавством були встановлені дуже жорсткі правила щодо кола об'єктів права особистої власності, строго нормувалася кількість, склад і вартість майна, що могло належати на праві власності громадянам.

Кардинальні соціально-економічні зміни, що відбулися останнім часом, викликали гостру необхідність перегляду ряду основних положень щодо об'єктів цивільних прав фізичних осіб, у тому числі обумовили значні зміни в законодавстві, що регламентує майнові відносини подружжя, зокрема об'єкти їх майнових прав. В даний час склад, кількість і вартість майна, що може бути у власності одного з подружжя чи їх обох, не обмежується, крім випадків, передбачених у законі. Подружжю на праві власності можуть належати земельні ділянки, будинки, квартири, дачі, транспортні засоби, підприємства, цінні папери й інше коштовне рухоме і нерухоме майно.

Сімейне законодавство не містить спеціального переліку об'єктів майнових прав подружжя. Новий Сімейний кодекс України передбачає, що об'єктами права спільної сумісної власності подружжя можуть бути *будь-які речі*, крім тих, котрі виключені з цивільного обороту (ч.1 ст. 61). Таким чином, у принципі майнові відносини між подружжям можуть виникати з приводу *будь-якого майна*. В науці (і законодавстві - ст. 191 проекту Цивільного кодексу України) майном як особливим об'єктом вважається окрема річ, сукупність речей, а також майнові права й обов'язки.

У дійсний період часу Україна розвивається по ринковому шляху; виникають нові види відносин власності. Це накладає свій відбиток і на розвиток майнових правовідносин подружжя. Тому зростає інтерес до механізмів правового регулювання майнових відносин подружжя у розвинутих закордонних країнах і, зокрема, країнах загального права. Вивчення закордонної доктрини правового регулювання майнових відносин, допомагає відкрити його нові сторони, краще осмислити й у деяких випадках навіть переосмислити.

У закордонній правовій літературі широко обговорюється питання про визнання об'єктами права спільної сумісної власності подружжя так званих “доходів від кар'єри” (“career assets”). “Доходи від кар'єри” являють собою матеріальні і нематеріальні активи, що або здобуваються

як складова частина кар'єри, або виступають як потенційна можливість одержання від кар'єри певного позитивного ефекту. Термін “доходи від кар'єри” позначає узагальнююче поняття. Воно включає широке коло специфічних об'єктів: освітній рівень, професійну кваліфікацію, професійний досвід, ліцензію на здійснення професійної діяльності, ділову репутацію професійної практики (так званий престиж фірми), пільги по соціальному забезпеченню, пільги по користуванню безкоштовними товарами і послугами та ін.¹

Проблема виникає, коли один з подружжя, як правило, дружина, допомагає іншому (чоловіку) здобути освіту і практичні професійні навички, розраховуючи на те, що вона розділить плоди цього за рахунок підвищеної заробітної здатності чоловіка, тобто розділить з ним більш високий рівень життя. Якщо вони розлучаються незабаром після того, як чоловік закінчив навчання чи досяг визначеного професійного рівня, матеріальні і нематеріальні витрати дружини не відшкодовуються. Молода родина, як правило, має незначне майно, тому що велика частина їх коштів була витрачена на фінансування навчання чоловіка. В результаті інтереси дружини, що приклала не мало зусиль до того, щоб чоловік зробив кар'єру, вважаючи, що їй протягом шлюбу віддасться належне, залишаються незахищеними.

У родині, де єдиним (основним) годувальником є чоловік, обоє з подружжя, як правило, віддають велику кількість часу, енергії і матеріальних коштів, щоб побудувати кар'єру чоловіка. Сприяння дружини цьому може виражатися в наступному. Вона відмовляється чи відкладає власне навчання, для того, щоб чоловік одержав освіту. Витрачає на її оплату своє особисте майно (кошти). Залишає місце роботи, щоб переїхати з ним в іншу місцевість. Для просування його кар'єри використовує свої власні навички, досвід, що в іншому випадку приносили б заробітну плату. Друкуючи його ділові папери, роблячи розрахунок заробітної плати для працівників, розважаючи клієнтів, виконуючи обов'язки по веденню домашнього господарства, дружина виконує послуги, що сприяють кар'єрному просуванню чоловіка.

Проблема не втрачає своєї гостроти і для родин, в яких заробляють обоє з подружжя. Не зважаючи на те, що протягом шлюбу кожний з подружжя займався своєю професійною діяльністю, вони ймовірно все ще віддавали пріоритет кар'єрі одного з них у розрахунку на те, що обоє одержать вигоду від прийнятого рішення. У такій родині один з подружжя сприяє іншому, наприклад, суміщаючи своє навчання і роботу або декілька робіт, щоб підтримати матеріальне становище родини.

У результаті один з подружжя одержує дорогу освіту, практику, ліцензію для здійснення професійної діяльності, чи, можливо, членство в професійній асоціації, що забезпечує стабільну роботу, дохід і певне коло пільг. Багато які з цих “доходів від кар'єри” можуть бути складовою частиною тих коштів, що він одержує як заробітну плату. Тобто, вони можуть прямо не виплачуватися і споживатися ним, не надходячи в бюджет родини.

Кар'єра, що розвивається протягом шлюбу, є продуктом подружнього партнерства, їхніх спільних зусиль і об'єднаних матеріальних і нематеріальних ресурсів. Тому в закордонній правовій літературі і судових рішеннях приводяться наступні аргументи на користь визнання “доходів від кар'єри” як об'єкта права спільної сумісної власності подружжя. “Доходи від кар'єри” здобуваються подружжям протягом шлюбу так само, як рухоме і нерухоме майно, і потребують чималих матеріальних витрат. Основне надбання родин, що розлучаються, міститься в цих нематеріальних активах. Тому якщо їх не включати до складу спільного майна подружжя, що підлягає поділу, порушується принцип рівноправності на користь одного з них. Такий підхід має місце в прецедентному праві шести штатів Америки. Більш того, у декількох штатах при розгляді справ про поділ спільного майна подружжя враховувати майнові інтереси подібного роду судам наказує закон.

Загальні положення цивільного права

Однак така ситуація існує не скрізь. У ряді штатів суди, слухаючи аналогічні справи, відмовляються визнавати професійний рівень як подружнє майно.

Відповідно до помірної позиції, прийнятої в більшості штатів Америки (наприклад, у Флориді), витрати того з подружжя, хто сприяв іншому, підлягають відшкодуванню тільки, якщо шлюб був розірваний незабаром після придбання професійного рівня, який в такому випадку вважається “незаконним збагаченням”. Якщо ж сторони ще тривалий час після його придбання продовжували перебувати у шлюбі, то вважається, що той з подружжя, хто сприяв іншому, одержав певне “відшкодування своїх матеріальних і нематеріальних вкладень”. Крім того, якщо кар’єру зроблено до укладання шлюбу, доходи від неї розглядаються як роздільне майно.

Каліфорнійське право принципово по-іншому вирішує дану проблему: не в рамках поділу подружнього майна, а шляхом присудження аліментів, що включають відшкодування витрат того з подружжя, хто сприяв іншому. Нове законодавство ставить за обов’язок судам враховувати безпосередньо ступінь сприяння однієї сторони іншій в придбанні освітнього рівня, у практичній підготовці й одержанні ліцензії.²

Суди, як правило, використовують один із трьох існуючих методів оцінки професійного рівня. Відповідно до першого методу, професійний рівень розраховується, виходячи з понесених витрат. Відповідно до другого - виходячи з отриманих доходів і потенційної заробітної здатності. Третій метод досягає справедливості і відповідності в майнових сферах сторін, через забезпечення тому з подружжя, хто сприяв іншому, аналогічних можливостей для професійного росту.

Як видно зі сказаного вище, у рішеннях Американських судів по справах про поділ спільного майна подружжя відсутній однаковий підхід щодо розглянутої проблеми. Проте, в останні роки не можна не відзначити в прецедентному праві США зростаючу тенденцію до визнання кар’єри одного з чоловіків продуктом подружнього партнерства, їхніх спільних зусиль і об’єднаних матеріальних і нематеріальних ресурсів.

З урахуванням розширення в Україні мережі платних навчальних закладів, розвитку приватної медичної, адвокатської й іншої практики, ростом чисельності підприємств, що належать на праві приватної власності, можна з визначеною часткою впевненості прогнозувати появу й у нашій судовій практиці майнових спорів подібного роду. Яким чином такі спори стануть вирішуватися, і в якому напрямку в цьому зв’язку буде розвиватися правове регулювання майнових відносин подружжя, можна тільки припускати. Мабуть, перший час судовий захист інтересів того з подружжя, хто сприяв іншому у придбанні професійного рівня, у кращому випадку буде зводитися до відшкодування витрачених на це матеріальних коштів, що належали особисто йому або складала його частку в спільному майні.

Визнання освітнього і професійного рівнів, ліцензії на здійснення професійної діяльності, ділової репутації професійної практики (тобто престижу фірми) як об’єктів права спільної сумісної власності подружжя принципово суперечить загальному вченню про право власності, виробленому теорією цивільного права. Об’єктом права власності завжди є визначене майно. Перераховані вище “доходи від кар’єри” не охоплюються навіть найбільш широким поняттям “майна”. Напроти, їм притаманні багато ознак нематеріальних благ. Так, вони невіддільні від особистості свого носія, тобто самого суб’єкта, і, відповідно, не можуть від нього відчужуватися. Їхнє існування обмежується смертю суб’єкта, тому що вони не передаються в спадщину. Крім того, ці блага не піддаються точній оцінці. Складності у визначенні їх розміру в матеріальному вираженні обумовлені тою обставиною, що в їхнє придбання крім матеріальних ресурсів вкладаються значні нематеріальні ресурси. Маються на увазі особисті інтелектуальні здібності того з подружжя, хто навчається. Крім цього, розмір його потенційних доходів прямо залежить від тих розумових і трудових зусиль, що він спроможний прикладати при здійсненні своєї професійної діяльності.

Необхідно відзначити, що в закордонній науковій літературі крім аргументів, що обґрунтовують необхідність і можливість визнання “доходів від кар’єри” як об’єктів права спільної сумісної власності подружжя (що були приведені вище), висловлюються і прямо протилежні думки.³

Таким чином, на мій погляд, освітній і професійний рівні, ліцензія на здійснення професійної діяльності, ділова репутація професійної практики (престиж фірми) і т.п. не можуть бути віднесені до об’єктів права спільної сумісної власності подружжя. Вони являють собою, по суті, нематеріальні блага. Однак необхідно відзначити, що на відміну від життя і здоров’я, честі і гідності й інших нематеріальних благ, цілком позбавлених економічного змісту, “доходи від кар’єри” містять в собі потенційну можливість одержання певного майнового ефекту. Саме тому можна зробити однозначний висновок про те, що їх необхідно враховувати при поділі майна подружжя, що належить їм на права спільної сумісної власності.

¹ Weitzman L., “The New Property: Pension, Education, and Other Career Assets” in L. Weitzman, *The Divorce Revolution* (1985) // Faculty of Law University of Toronto. FAMILY LAW. Cases and Materials. 1993-1994. Vol.II. P. 673

² Klebanoff S. *To Love and Obey ‘Til Graduation Day – the Professional Degree in Light of the Uniform Marital Property Act* // American University Law Review. 1985. Spring. P. 849

³ Hopp R.G. Book review: Berend Hovius & Timothy G. Youdan, *The Law of Family Property*. Toronto, 1991 // Canadian Journal of Family Law. 1993. Vol. 11. P. 313-317

*Белоцерковець О.В.,
ад’юнкт кафедри цивільно-правових
дисциплін Національного університету
внутрішніх справ, м. Харків*

ГОТІВКОВІ ТА “БЕЗГОТІВКОВІ ГРОШІ”: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Відомо, що в науці цивільного права традиційно прийнято розрізняти готівкові й “безготівкові гроші”. Згідно Проекту Цивільного кодексу України (далі Проект) [1], гроші розглядаються в якості одного з різновидів речей. Так, ст. 161 Проекту відносить до об’єктів цивільних прав речі, включаючи й гроші. Цивільно-правові норми, використовуючи поняття “гроші”, включають в його зміст лише готівку. Як зазначає В. Белов, “гроші, згідно ЦК РФ [2] й російських банківських законів – це грошові знаки у вигляді банкнот і монет і нічого більше” [3, с.311-312].

На думку Л. Новоселової, “під готівкою звичайно розуміють гроші, які мають речеву форму: паперові гроші й монети. У науці цивільного права такі гроші розглядаються як речі, які визначаються родовими ознаками, ділені і споживані...” [4, с.15].

Тобто, наука цивільного права традиційно розглядає готівку саме як різновид речей. Такий підхід до готівки є найбільш поширеним, але його природа здається доволі дискусійною. Ми вважаємо не виправданим погоджуватися з позицією, згідно якої готівка розглядається як речі й відносини за участі готівки мають речемо - правовий характер.

Визнання готівки як речі, можливо відбувається тому, що визначення цього поняття насамперед розкривається через ознаку матеріальної субстанції.

Ні діючий ЦК УРСР, ні Проект не дає визначення цього поняття. Сучасне видання “Юридичної енциклопедії” визначає річ як “предмет зовнішнього (матеріального) світу, який